

SZIGETVÁR „VESZEDELMEI” A MAGYAR IRODALOMBAN

„Úgy kellene, hogy elég legyen a Zrínyi nevét kimondani, s már visszhang támadjon.” (*Babits*)

A *veszedelem* a magyar régiségben ’ostrom’, ’váróráadás’ jelentéssel is bír. Tinódi Sebestyén, aki Török Bálint lantosa volt Szigetváron 1541 végéig, „Szegedi veszedelem” és „Ördög Mátyás veszedelme” címmel adott ki történelmi énekeket (*Chronica*, 1554). Közel száz év múltán Zrínyi Miklós is Sziget veszedelméről, megvívásáról, megszállásáról énekel „Szigeti veszedelem” című eposzában. Művét tizenötöszer is „Obsidio Szigetiana” címmel illette az egyes énekek élén, de csak egyszer mondja veszedelemnek, a *Syrena*-kötet (1651) előszavában: „Homerus 100 esztendővel az utáni veszedelem után írta történelmét; énnekem is 100 esztendővel az után történt írnom Szigeti veszedelmet.”¹

Sziget,² a későbbi Szigetvár veszedelmeit 1530-tól szinte folyamatosan számíthatjuk: akkor Török Bálint védte meg, 1543-tól pedig Ferdinánd császár és király kapitányai: „Segedh György, Horváth Márton, Tahy Ferenc, Dersffy Farkas öregbítették a vár jó hírét. Kerecsényi László kapitány idejében már olyan erős volt ez a végvár, hogy 1555-ben sikeresen kiállta Tujgon pasa ostromát”, 1556-ban „pedig Horváth Stancsics Márk védte meg Ali pasa hadaival szemben”.³

*Tőke Ferenc verses magyar történelme (1556)
és a történetírók: Zsámboky, Istvánffy*

Az 1566 előtti „szigeti veszedelmek” közül az 1556. évi ostromnak volt számottevő irodalmi visszhangja. Horváth Stancsics Márk kapitány sikeres helytállásáról Tőke Ferenc alsólendvai protestáns prédikátor írt nagyobb szabású, hatszázhuszonnyolc soros terjedelmű történelmi éneket „Historia obsidionis insulae Antemi [...] per rytmos Hungaricos” (Történelmi ének a szigeti ostromról [...] magyar versekben) címmel.⁴ Tőke Ferenc tehetséges és tekintélyes férfi volt, előkelő irodalmi kapcsolatokkal és tisztelőkkel. Jelképes véletlen, hogy Történelmének kézírata Tinódi Cronicájának egy példányához kötve maradt fenn, hiszen a hetvenhét napig tartó ostrom méltó krónikása

¹ A *veszedelem* jelentéseit lásd *Szenczi Molnár Albert*: *Dictionarium latino–ungaricum; ungarico–latinum*. Nürnberg, 1604.; hasonmását kiad. *Imre Mihály*, Budapest, 1990. A Zrínyi-idézetek: *Zrínyi Miklós*: *Szigeti veszedelem*. (Kiad. *Kovács Sándor Iván*.) Budapest, 2001. 7. o. A továbbiakban is innen idézek.

² 1391: Zygeth, 1464: Castrum Sziget, 1559: Sziget vára. Vö. *Kiss Lajos*: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. II. k. Budapest, 1988. 576–577. o.

³ Szigetvári levelek a török hódoltság korából. (Vál. *Pataki János*, ford. és kiad. *Molnár Imre*.) Szigetvár, 1982. 39. o.

⁴ Régi Magyar Költők Tára XVI. század (a továbbiakban: RMKT XVI.). VI. k. (Kiad. *Szilády Áron*.) Budapest, 1896. Újabbán Tőke másik fennmaradt magyar versével és Istvánffy Pálról s lányáról írt latin epitáfiumával együtt megjelent: *Spira doktor hitchagyása. Szigeti győzedelem*. (Kiad. *Tőke Ferenc*.) Budapest, 1996. (Tőkei sinológus volt, nem sokkal füzetének kiadása után elhunyt. Családját rokonnak hitte Tőke Ferencével.)

nyilvánvalóan Tinódi lehetett volna. Tinódi Sebestyén azonban már 1556. január 30-án meghalt. Tőke tiszteletes szinte azonnal felvette a mester tollát, hogy a nyáron zajló vár-
vívást elbeszélje. Horváth János szerint Tőke Ferenc „modora teljesen a Tinódié”, de né-
miképp „tömörebb, csak »summa szerint« való előadásra törekedett”, hogy „a sok szó-
val [...] embert ne untassuk”. És „valamivel talán simábban is versel; felmelegedésre is
hajlandóbb”; különösen „szép részlet” versében „a várbeliek kitörő örömeinek rajza”.⁵
Tőke Ferenc a világi és a literátus közegekben is otthonosan mozgott. Tudott verset adni a
Szophoklész Elektráját fordító Bornemisza Péter evangélikus püspök énekeskönyvéhez
– vagy ha tetszik, Bornemisza látta meg művében a közölni valót –; ott jelent meg „Az
istenek röttenetes haragjáról” című Tőke-vers, amely „Spira Ferenc doktor” hitbéli elté-
velyedésével példalóddzik. De kezére állt Tökének a latin verselés is: Istvánffy Pál lányá-
ról és a hamar utána halt Istvánffyról 1553-ban reneszánsz sírverseket írt. A Padovában
tanult Istvánffy Pál nemcsak „Volter és Grizeldisz” című széphistóriájával híresítette el
nevét: politikus és katona volt, egy ideig Szigetvár udvarbírói tisztségét viselte.⁶

Tőke Ferencet képességei és kapcsolatai kiválóan alkalmassá tették az első verses
Szigetvár-história megírására. Zsámboky János kapva kapott a Tőke-versen, s evvel a
címmel iktatta könyvtára katalógusába: „Historia obsidionis Regiae Sygeth anno 1556. a
Turcis oppugnatae, in versos Hungaricos concinnatae, authore Francisco Tewke Hahotino
1556.” „Itt az ének szerzője tehát: hahóti Tőke Ferenc. Mármost a Zala megyei Hahót
az alsóindvai Bánffy család őseről, Haholdról kapta nevét. [...] Ennek alapján arra gon-
dolhatunk, hogy Tőke Ferenc (vagy a Tőke család) az alsóindvai Bánffyak familiárisa
lehetett. [...] Érdekes az is, hogy a várvédő Horváth Stancsics Márk édesanyja Hahóti
Brigitta, első felesége pedig Hahóti Krisztina volt.”⁷ A XX. századi Tőkei Ferencnek
ezt az eszmefuttatását azzal erősíthetjük meg, hogy Hahóti Tőke Ferenc lelkész és
Hahóti Horváth Stancsics várkapitány rokonok lehettek. A nagy Zsámboky megtisztelte
Hahóti Tőkét: páratlanul gazdag könyvtárba iktatta Szigetvár-históriáját – de megtisz-
telte a másik Hahótit, Horváth Stancsicsot is, mert neki ajánlotta nevezetes ostromleírását
(*Obsidio Zigethiensis* anno MDLVI., Bécs, 1558). Kulcsár Péter szerint „Zsámboky nyil-
ván Horváth Márk másodszeri kinevezése [1558] alkalmából írta elbeszélését, mintegy
tisztelgésül. Az apró adatokban megmutatkozó némi pontatlanságoktól eltekintve hiteles
beszámoló ad, egyezt az azzal, amit a szigetvári múzeumban őrzött, Horváth Márk szavai
alapján papírra vetett kézirat tartalmaz. Fölhasználta Tőke Ferenc verses históriáját is.”⁸

Tőke énekének címében Szigetvár „insula Antemi”-ként szerepel. Zsámboky is így
említi: „Szigetet ugyanis egy Antemus nevű, származásra és vagyonra nézve kiváló em-
ber sík s egyben mocsaras helyen építette.” Innen tehát az „Antemius szigete”. Zsámboky
Tőke versének ezt az anticipáló 9. szakaszát tartotta szem előtt:

⁵ Horváth János: A reformáció jegyében. Budapest, 1957.² 216–217. o.

⁶ Holub József: A kisasszonyfalvi Istvánffy család. *Turul*, 1909. 112–123. o.

⁷ Tőke F.: i. m. 17. o.

⁸ Humanista történetírók. (Kiad. Kulcsár Péter, Kulcsár Margit közreműködésével.) Budapest, 1977. 402–403., 1106–1108. o. A jegyzetben említett szigetvári „papírlapot” én egyelőre nem láthattam. Szakály Ferenc szerint Horváth Ferdinánd király kérésére maga írta meg a győzelem után az ostrom történetét, amelyet Peter Seitz Wittenbergben latin nyelven meg is jelentetett, s Zsámboky ez alapján dolgozott. Lásd *Szakály Ferenc*: Egy végvári kapitány hétköznapijai. Horváth Márk szigeti kapitány levelezése Nádasdy Tamás nádorral és szervitoraival, 1556–1561. Klny. Somogy megye múltjából. Levéltári Évkönyv 18. Kaposvár, 1987. 53., 77. o.

Antemus ez várat rakta vala,
 Ki jó vitéz, noha szörnyű rest vala,
 Veszedelmes időhöz készült vala,
 És jövődöt Szigetről mondoz vala.

A várvédők létszámára vonatkozó adatuk azonban eltér. Tőke szerint „mindenestül ha ezren valának”, a lovasok sem voltak többen száznál, „Az gyalogok is ötszázan valának,/ Azonkívül kik vársiak valának.” Zsámboky információja: „Az őrkatonaság nem túl erős éppen, de tapasztalt és gyakorlott, kétezer főnyi: lovas 180, ezek parancsnoka Újlaky Sebestyén, a többi gyalogos és kitűnő puskás, előljárójuk Topordi Benedek és Radován Jakab vajda.”⁹ Radován Jakabnak ebből a dicsőségből az 1566. évi veszedelemkor is része lesz. Jakab „veterán hadnagy”-ot a Szigeti veszedelemben a költő Zrínyi Andriánra kereszteli; ő az ostromének egyik főszereplője, a Demirhámmal vívott párbajban esik el (X. 30–45).

Mind Tőke, mind Zsámboky ostromleírásának nagy példaereje van: megállítható a török, ha katonai szakértelem, bátor szív, leleményesség segíti a keresztény várvédőket. Tőke és Zsámboky természetesen kétfajta irodalmi regiszterben szól: Tőke még az orális énekmondó hagyományt követi (nótajelzést azonban nem ad), Zsámboky történetírást művel. Íme a Tőke-hangütés: „Hallgassátok Szigetnek megszállását!” Zsámboky az információk korrekt összegyűjtésére, a latinul olvasó közönség kiszolgálására törekszik gyorsan megjelentetett munkájával. Tőke Tinódi nyomán jár, Zsámboky a professzionális historikus, aki azonban tiszteli a Tinódi és Tőkék hiteles, gazdag információit (Tinódinak „Egervár viadaljáról való éneké”-t is latinra fordította). Tinódihoz Tőke már verse elején szépen kapcsolódik, átveszi a mester antropomorfizáló gallér-hasonlatát Szulimán szultánról: „Mely nagy gazdagsággal bírja Buda várát, / Egy országnak hatta nekünk fél gallérát.” Tőke ezt így mondja a magyarokon Mohács óta regnáló „Solimanus”-ról: „Fő házakat [várakat] mind kezéhez vette vala, / Csak gallérát nyakunkban hatta vala”¹⁰ Nem valószínű, hogy a gallér: az ország subájának pereme, nevezetesen Dunán inneni¹¹ déli sávja lenne, ahol 1556-ban Szigetvár és Babócsa védői állták a sarat. Tőke Ferenc is a Felföldre célozhat.

Tőke tinódiizmusánál alighanem messzebbre mutatnak a Szigetvár-történet szinte balladás ismétlései és párhuzamosságai:

⁹ A létszámról lásd *Szakály*: i. m. 52. o.

¹⁰ *Tinódi Sebestyén*: Az szalkai mezőn való viadalból. RMKT XVI. II. k. 1881. 339. o. Amikor Mikes Kelemen – egy sikertelen katonai vállalkozás alkalmával – egyszer Rodostóbtól közel jutott imádott Székelyföldjéhez, szívdobogással emelte tekintetét a Kárpátok keleti nyúlványára: „Erdély köpönyegére”. Az idézett Tőke-hely: RMKT XVI. V. k. 1896. 131. o.

¹¹ Igen, nem Dunán túli, hanem Dunán inneni. Ez az úgynevezett regionális tájzsemlélet, amely nem Budáról és Pestről, hanem Somogyból, Vasból vagy a Muraközéből szemléli. Lásd Magyar Istvánnál (szerinte Nádasdy Tamás „Dunán inneni ország főkapitánya”) vagy Zrínyinél is („Dunán innen levő, vagy túl való föld”: Az török afium ellen való orvosság). Tőke énekének utolsó előtti 3. szakaszában is így: „Méltók erre a szigeti vitézek, / Segétsétek, és őket tiszteljétek; / Valahul kik Dunán innen élhettek, / Ők általok most megmenekedtek.” Vö. még a Vasi Szemlében futó portréorozatommal: „Dunán inneni” íróarcok. *Vasi Szemle*, 2002–2003.

Az napkelet felül laptát hányának,
 Az városnak falát azzal meggyújtják, [...]
 Napkeletről a kaput is elronták,
 Napesetről esmég sáncot rakának, [...]
 Egyik vége napeset felül vala, [...]
 Másik vége napkelet felé vala, [...]
 Major-kert felül is sáncok vala,
 Napesettől vár ellenébe vala, [...]
 Napkelet felül is egy sáncok vala, [...]

Árokháton nagy két rakás fa vala,
 Kiket törökök egybe hordottak vala,
 Az árkokat azokkal teltik vala,
 Kiből nekünk veszedelmünk lesz vala.

Az napkelet felül egyik rakás volt;
 Az napeset felül másik rakás volt,
 Huszonöt ezer szekér fa egyik volt,
 A mint mondják, a másik húszezer volt. [...]

Fel szél felül egy sáncot töltenek, [...]
 Fel széltől azt törettették.

Az égtájak, a sáncok, a rakás fák sztereotípiái után a halmok („zsák-várak”) hasonló halmozására is rámutathatunk:

Ám két halmot két felül felrakának, [...]
 Nagy szélessen, magasan felrakák, [...]

A két zsák vár közti mennyi hely volt,
 Annyi helyen az árok betöltve volt,
 Fával, földdel dél felül mind rakva volt,
 Azzal esmég Sziget igen megbúsult volt.¹²

Tőke Ferenc versének mind élénk, mind fenséges részleteit kiemelhetjük. Ilyen eleven festésű a hajdúk vigadozása az ostrom negyvenedik napját követően: „Mint a méhek, ugyan zengenek vala.” Ilyen a Horváth Márkó (Mártony) magános bajvívását előadó diadalmas strófa: „Horvát Mártony emberséget mívele, / Egy törökkel mikor szembe öklele, / Az tar fejét derekátul elvévé, / Nagy örömet a várba is bevévé.” Őt fenséges szakaszban pedig Tőke ugyanazt mondja ki, amit majd Zrínyi is hangoztat eposzában az erkölcsi megjobbulásról és az isteni segítségről:

¹² RMKT XVI.VI. k. 1896. 134, 137–138, 140. o. A 144. lapon (417. sor) az *öttenek* sajtóhiba lehet: „Fel szél felől egy sáncot *öttenek*” – helyesen: *töttenek* vagy *tötöttenek*. (Komlövöszki alább idézett kiadásában: *ötöttenek!*)

Hátra veténk életünknek gonoszságát,
 Megérzenénk az ő irgalmasságát,
 Elvinné ő rólunk ily nagy ostorát,
 Pogányokat, a mi bűnünk jutalmát.

Két versszakkal odébb már következhet az esetetek dicsőséges szeregszemléje, majd az intelem:

Méltók erre a szigeti vitézek,
 Segétsétek, és őket tiszteljétek;
 Valahul kik Dunán innen élhettek,
 Ők általok most megmenekedtetek.¹³

A nyersebb végvári valóság sem hiányozhat Tőke énekéből: „Huszonkilenc fejet a várba vének”: azaz vitték a falak mögé diadaljelként a levágott török fejeket, ahogyan Markó kapitány is bevitte azt, amelyet lecsapott párbajellenfelének nyakáról. Ez volt az akkori idők szokása. A török kocsira hányta a levágott fejeket, a költő-hadvezér Zrínyi karóba vonatva Csáktornya bástyáit szegte végig velük. Amikor a tudós Tollius Zrínyihez igyekezve a falak alá érkezett, a facsaró bűz miatt nem győzte orra és szája elé emelni batisztzsebkendőjét.¹⁴ Kegelem nemigen volt, leszámítva a kicserélhető vagy eladható foglyokat. Többnyire mindjárt szablyával ítélkeztek. Íme egy érzékletes példa Tőke verséből; mint holmi parasztot, úgy őlik meg a budiba bújt janicsár agát:

Jancsár-aga féltiben szűkölt vala,
 Árnyékszékekben kedve ellen ül vala,
 A magyarok onnéd is kivonják vala,
 És mind paraszt, ötet megölik vala.¹⁵

Bonfini után Istvánffy Miklós írt latinul nagyszabású Magyar Történelmet az 1613. év előtti bő egy századról. Csak 1622-ben jelent meg, és készült XVII. század eleji kéziratos magyar fordítása is Tállyai Pál tollából.¹⁶ Istvánffy Szekfű Gyuláig a legjobb tollú magyar historikus; ahogyl Kulcsár Péter, Bonfini monográfiusa karakterizálja: „Színpadi jelenteket alkot, hőseit beszélteti, [...] Jellemrajzai mélyrehatók. [...] Az első 1–16. könyv (1550-ig) merőben irodalmi alapú, a következő rész első kézből vett forrásokra, saját tapasztalataira épül. [...] Sok hadijelentést, esetenként szóhagyományt, oklevelet is használ.”¹⁷ Elég valószínűtlen, hogy a hőseit és forrásait így megbecsülő Istvánffy ne ismerte volna Tőke Ferenc Szigetvár-énekét, amelyet Zsámbokly is hasznosított. Apjának, Istvánffy Pál szigeti udvarbírónak elsiratóját ne ismerte volna? Mindenesetre a XIX. könyvben részletes előadással, a legméltóbban adózik az 1556. évi ostrom hőseinek, annál is inkább, mivel

¹³ Az eddigi idézetek: Uo. 142–143, 148, 150. o.

¹⁴ Vö. *Trencsényi-Waldapfel Imre: Vendégjárás Csáktornyan.* In: *Uő: Humanizmus és nemzeti irodalom.* Budapest, 1966. 137–149. o. Tollius beszámolóját kiadta *Pulszky Ferenc: Életképek,* 1845. I. 802–804. o.

¹⁵ RMKT XVI. VI. k. 1896. 136. o.

¹⁶ A Tállyai-fordítás első hányada: Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában. (Kiad. *Benits Péter.*) Budapest, 2001. Második kötete: uo., 2003. (Balassi Kiadó.)

¹⁷ Vö. *Kulcsár Péter* szócikkével: *Új Magyar Irodalmi Lexikon.* (Szerk. *Péter László*) II. k. Budapest, 1994. 880–882. o.

katonaként is jelen volt az eseménynél, mint Zrínyi csapatának tagja. Horváth Markót egyszer Mártonnak mondja Istvánffy is, s éppen oly sorrendben és összefüggésben, ahogy azt Töke Ferencnél találjuk. Igen ám, de mindez Istvánffynál azzal a hozzátétellel van így, hogy a szigetiek kirohanása Markó–Márton és a török párviadala előtt ama jól kiválasztott pillanatban történt, amikor a törökök „a sátrak felhúzásával foglalkoztak”.¹⁸ Ez a megokoló láncszem sem Tökénél, sem Zsámbokynál nincs meg. Istvánffy elbeszélése tágasabb s koncepciózusabb Tökénél és Zsámbokyénál. Nagy fontosságot tulajdonít az ún. babocsai epizódnak. Babócsára a Szigetet vívó Ali vonult el csatázni, majd megcsúfoltatva visszatért. Istvánffy főként a szigeti Zrínyi Miklós emlékezetes tetteit és ezer lovasának mozgását követi figyelemmel. Ezt a Rinya-parti epizódot a dédunoka Zrínyi sem hagyta ki eposzából: „Most is babocsai Rinya török vértől / Meleg, és fejrlik mező sok holttesttől” (V, 18). A majdani szigetvári hősről Istvánffynak van egy kis novellisztikus anekdotája is: „Ezen harcban Zrínyi lova átlövetett, és midőn másra ülne, arannyal átszótt palástja egy ágyugolyótól átfúratott; mondják, hogy a zavarban Budak verőcei parancsnok horvát nyelven kérdé tőle, hogy kicsoda, mire ő válaszolá, hogy Zrínyi Miklós, üdvözli Alit, majd lovát sarkantyúba kapva elnyargalt; este, midőn Zrínyi vacsorált, egy levelet kapott, melyben Ali köszöné a Bodaktól küldött üdvözlötet, igérvén, hogy keresend alkalmat azt viszonzni.”¹⁹ Babocsa hőse Istvánffy szerint egyértelműen a szigeti Zrínyi: „E harcban kitűnt Zrínyi hősiessége, kinek az egész győzelem tulajdonítható.”²⁰

Persze hogy ismernie kellett Istvánffynak Töke Ferenc Szigetvár első ostroma körüli költői szolgálatait és apjának s testvérhúgának elhunytá iránti figyelmét. Az esetleg átvett Töke-információkat azonban nagyobb mérvű tájékozódás egészében oldotta el. Mintha már a második szigetvári ostromra, Zrínyi dicsőítésére tartalékolt volna színpadi jeleket, alakokat, hősöket festő historikus energiáit.

História az Szigetvárnak veszéséről (1566)

Ez a háromszáznegyvennégy sorra rúgó, szerző nélküli tudósító históriás ének 1566-ban készült, s meg is jelent Kolozsvárott 1600 előtt, de csak első huszonhét versszakát tartalmazó nyomtatott töredéke maradt fenn.²¹ Noha gördülékenyebb verselésű, mint Töke Ferenc hozzá képest archaikus Szigetvár-históriája, sokáig élt a gyanú, hogy szerzőjük Töke személyében közös lehet. A Töke-versből ismerős „országunknak fél gallérát” nem lehet érv Töke mellett, hiszen azt ő is Tinódiból vette. Újabbban a bölcsészhallgató Kis Tímea meggyőzően hasonlította össze szemináriumunkon a két Szigetvár-história frazeológiáját, és kizárta a közös szerzőséget.²² Azt a lehetőséget is elvetette, hogy ne-

¹⁸ *Istvánffy Miklós: Magyarország története 1490–1606.* (Ford. *Vidovich György*.) Debrecen, 1867. 414. o.

¹⁹ Uo. 411. o.

²⁰ Uo. 412. o.

²¹ RMKT XVI. VII. k. (Kiad. *Szilády Áron*, jegyzetek: *Décsi Lajos*.) 1912. 1926. o. Újabb kiadása: Balassi Bálint és a 16. század költői. (Kiad. *Komlós Tibor*.) I. k. Budapest, 1979. 849–861. o. Ugyanitt Töke Ferenc verse is: 674–696. o. (Az *ötötenek* a 689. lapon.) Nyomtatott töredékéről lásd Régi magyarországi nyomtatványok 1473–1600. (Kiad. *Borsa Gedeon* és mások.) Budapest, 1971. N° 613.

²² *Kis Tímea: Töke Ferenc és egy névtelen verse Szigetvár két ostromáról (1556, 1566).* *Irodalomismeret*, 2002/5–6. sz. 61–64. o.

tán az 1559-ben Babócsa és Szigetvár közelében fekvő Kálmáncsára került Szegedi Kis István, a híres reformátor, Horváth Stancsics Márk pártfogoltja²³ lehetne a szerző.

A „História az Szigetvárnak veszéséről, melyet Zolimán török császár megvévén kezéhez kapcsola” szerzője korántsem olyan jól értesült, mint Töke Ferenc. Ismeretes tény, hogy Szolimán vezérei tíz ostromot indítottak Sziget ellen,²⁴ szerzőnk azonban csak kilencről tud. Ráadásul ilyen valótlanúságot állít:

Vég ustrumon Zrínyi Miklós nem vala,
Mert halálos ágyában fekszik vala,
Nyolcadik ustromon sebösült vala;
Egy jancsár ágyához akadott vala.

Harmadnapig az jancsár eltitkolá,
Hogy meghalna, eszében vötte vala,
Az basáknak megjelentötte vala,
Fejét az vitéznek elvötték vala.²⁵

A szerző – ha nem kitalálta – így hallhatta ezt a Zrínyi „halálos ágyához” keveredett janicsárról, akit aztán a hírről értesített basák megölettek. Nem világos, miért volt erre szükség, inkább talán megjutalmazniok kellett volna a janicsárt a „jó” hírért. Az még badarabb értesülés, hogy Zrínyi „ágyban, párnák közt”-halála után már csak huszonöt keresztény védő maradt, de azok sem halálra elszánt „kirohanók” voltak, hanem „az nádasra kiszaladtak vala”. Szerzőnk ezek után azt kell feltételeznünk, hogy a tizedik ostrom és a kirohanás előtt vagy elmenekült vagy csak elkerült Szigetvárról, ekképpen nem volt alkalma ismereteket szereznie a szigeti hősök végórájáról.

Annál inkább kincset érők a szigeti nök vitézségéről ránk hagyott, alighanem hiteles, egyszersmind mesés információi. XVI. századi vitéz magyar nőkről már Prágai András összegyűjtött adatokat (Fejedelmeknek serkentő órája, 1628): „Mikor az törökök Székesfejérvárat ostromlanák, azt írja Jovius is Suplemen. Sabell. lib. 26., hogy egy magyar asszony egy kaszával két töröknek egyetlen csapással fejeket vette. Mikor Mehmet budai basa Egret ostromlotta Anno Domini, 1552., azt írja Ascanius Centorius lib. 5. Belli Transylv., hogy egy menyecske az anyjával együtt az bástyán forgolódván ura körül, ki mikor el talált vólna esni, monda az anya a menyecskének: »Jer, lányom, temessük el az uradot.« Kinek mond az menyecske: »Nincs most ideje az temetésnek«, hanem urának fegyverét ragadván ura halálát három töröknek megölésével torolta meg.”²⁶ Tinódi Sebestyénnek mindössze négy sora van a hős egri nőkről: „Dobó futamék bástyába hertelen, // Ott minden népét erőssen biztatja, / Az köveket asszonnéppel hordattya, [...] //

²³ Lásd *Skaricza Máté* Szegedi Kis-életrajzát: Vita Stephani Szegedini. (Ford. *Kathona Géza*.) In: Fejezetek a török hódoltsági reformáció történetéből. Budapest, 1974. 125–126. o.

²⁴ Vö. *Klaniczay Tibor*: Zrínyi Miklós. Budapest, 1964.² 176. o.: „A vár ellen intézett rohamok közül csak egyet ír le, a X. énekben, s csak a galambbal kiküldött levélből értesülünk majd arról, hogy már tízet vertek vissza a szigetiek.” A galambposta elfogása (XIII. 86–97) után adja ki a parancsot Szulimán szultán az utolsó rohamra: „Császár mindenféle parancsol ostromot” (100). Kérdés, hogy ezt a tizenegyedik ostromként említhetjük-e, hiszen a szigetiek már elszánták magukat a kirohanásra, s majd pánclájkait is eldobálják, hogy könnyebben fogja őket a halálos csapás vagy a golyó.

²⁵ Vö. 21. jegyzet: id. 1979. évi kiad., 859. o.

²⁶ Idézve RMKT XVI.VII. k. 1926. 424. o.

Gyorsak, vitéz asszonyok hagyígnak” (Eger vár viadaljáról való ének, IV. 1495–1500.).²⁷

Annál inkább főmotívum az asszonyi vitézség névtelen históriáirónk versében:

Negyed röttenetős dolog ez vala:
Egy szép ifjú vitéz az várban vala,
Feleségét nem régön hozta vala,
De megölni erősen szánja vala.

De hogy az veszödelmet látja vala,
Egy hű barátjával szörzödik vala,
Feleségét megölni kéri vala,
Az pogánynak mégis nem hagyja vala.

Ezönközben barátja elindula,
Társa feleségéhez jutott vala,
Az háznak ajtóján belépött vala,
Szabláját mindjára rántotta vala.

Az asszony esedőzik az vitéznek,
Csak egy szót szól az ő vitéz urának:
„Legyön kegyelöm addig én fejmemnek,
Azután legyön vége életömnek”.

Igön hamar vitéz ura hivaték,
Senkitől addiglan ő nem bántaték,
Asszonytul ilyen szó hallattaték:
„Vitéz uram, minöm azért szolgálék:

Két kezeddal hogy engömet elveszess,
Jó barátoddal, hogy engem megöless,
De kérlek, hogy mast engömet ne bántass,
Inkább egy jó lovat én alám adass!

Kérlek, uram, hogy ne légy ellenségöm,
Jobb az pogány legyön neköm gyilkosom,
Ha nem vívok, bátor megölettessem,
Feleségödnök soha ne mondhasam”.

Hallván ezt az ura, megkeserülé,
Egyik lovát asszony alá nyergelé,
Vitézmódra feleségét fölnyiré,
És mindön szörszámmal fölöltözteté [...]

²⁷ *Tinódi Sebestyén: Krónika.* (Kiad. *Szakály Ferenc.*) Budapest, 1984. 279. o. Az elégedetlen utókor ki-talált hát egy lóháton hadakozó egri „Dobó Katicát”. Lásd Kis Bálint olajképét (1858).

Igön forgódnak az magyar vitézek,
Fáradságokkal semmit nem gondolnak,
Törökökben ott sokan elhullának,
Asszony, urával igön fogolódnak.

Láták törökök asszony vitézségét,
Forgolódását, sok török ölését,
Igen nézik szömélyének szépségét,
Csodálják mint vitéznek embörségét.

Akarák, hogy elevenön megfognák,
De semmi módon asszont nem kaphaták,
Urával az töröket igön vágák,
Az tar fejeket ők igen hullaták.

Az jancsárok hogy ez dolgot megláták,
Az asszonnak az bal csöcsit meglövék,
Vitéz urát ugyanottan levágák,
Mert elevenön soha nem foghaták.

Jóllehet magyarok igön vívának,
Sok ezör törököt ott levágának,
Porral is bennök sokat elrontának,
De sűrű török közt mind elhullának.²⁸

A költő Zrínyi ismerte a férjével együtt harcoló szigetvári asszony históriás énekben megörökített történetét. Erre már a múlt század eleji kutatás rámutatott, s Horváth János így összegezte az eredményeket: „egy asszony nem engedi meg, hogy urának egy megbízott társa megölje, hanem urával részt vesz a harcban, s ottvész vele együtt. A névtelen ének nevezetessége, hogy közvetve egy s más átment belőle Zrínyi hőskölteményébe, az ostrom több részletén kívül épp az utóbb említett hős asszony alakja, kiből ott Deli Vid neje lett. A közvetítő Schaeseus Keresztély erdélyi humanistának hexameteres epikus verse volt (*De capto Zigetho*), mely 1571-ben került nyomtatásban a világ elé.”²⁹ Zrínyi tehát közvetve 1566 névtelen énekesének harcos házaspár-példája nyomán adja elő

²⁸ Id. 1979. évi kiad., 856–859. o.

²⁹ Horváth J.: i. m. 218. o. Úgy értelmezi az ének menetét, hogy „Zrínyi, akiről az ének alig is szól”, az utolsó ostromnál nem szerepel, mert „sebesülten halálos ágyán fekszik, s az ostrom után harmadnapra meghal.” Ha Zrínyi a „Nyolcadik ostromon sebösült vala” (amint a 291. sorban áll), ekkor kaphatta halálos sebé, s mivel hátra volt még „a vég ustrum”, nem halhatott meg ezt követően, csak a 8. és 9. ostrom között. Megjegyzendő még: a Névtelen naiv modorú ostromfelsorolásai mind növekvő, néphiedelmi genezisű számadatok sorolnak elő. A támadók száma „Első ostromon negyvenezer vala”, a másodikon „nyolcvan”, a harmadikon „százezer”, a negyediken „másfélszázezer”, az ötödiken „száznolcvanezer”, a hatodikon „kétszáz-ezer”, a hetedikon „kétszáz-húsz-ezer”, a nyolcadikon „harmadfélszázezer” (ennek az ostromnak harmadnapján „Szulimán császár meghala”); aztán „Végezék ezt négyed napon az basák, / Meg ostromhoz egész tábornak állítsák”. A végbeli magyarok tudják, hogy ez a harc lesz a végső: „Tudják immár, hogy végustromon vannak.” Ha Szulimán a 8. ostrom harmadnapján „bánatjában” halt meg, a szimmetria szerint Zrínyinek is akkor kellett meghalnia, a szultánhoz képest heroikusabban: sebesülése miatt. Vö. még *Csuti Emese: A férfiruhában harcoló nő*. In: Szerep és alkotás. (Szerk. Nagy Réka, S. Sárdi Margit.) Budapest, 1997.

a „Szigeti veszedelem” XIII. énekének elején Deli Vid és Barbála (a volt barbár asszony) házastársi szerelmét és vitézi egymásrautaltságának merész epizódjait:

Deli Vidnak volt egy szép felesége,
Ez asszonyok közzül csak maradt Szigetbe,
Szebb vala mindeneknél az ő szépsége,
De még azon föllyül urához hűsége.

Török leány vala, de Vid hatalommal,
Elhozá egy várbul nagy erős harccal.
Haissenek híják vala török szóval,
Köröszttség megáldá de most Barbálával.

Ez mikor heában várta volna urát,
Sok könyvel áztatván társa üres ágyát,
Nem tudja, életben van-é, vitéz urát,
Vagy hogy török miát szenvedett szép halált.

Száll Márs ő szüvében, s nem, mint más, sirással,
Vagy nyomorult föcske hosszú jajgatással
Csak ohajtja társát, hanem bátorsággal
Fegyverezi magát ura páncérával.

Páncérát, fegyverét magára fölvészí,
Urának jó kardját oldalára teszi,
Jó lóra felugrik, kopját kézben vészí,
Haját és szép fejét fátyollal tekeri.

És így török formán Szigetbül ki mégyen,
Táborban mindennel szól csak török nyelven,
Imide-amoda jár minden szegletben,
Hogyha vitéz urát vehetné eszében.

És így tovább, még tizenkilenc szép szakaszon át. Megjegyzendő, hogy a szigetvári nők hősiességéről a költő Zrínyi tudhatott egyik legfontosabb és legkedvesebb kézikönyvéből, az 1587. évi wittenbergi „Zrínyi-album”-ból is, amelynek beszámolóí és versei eposzi rangra emelték Szigetvár világra szóló ostromát. Erre már Waczulik Margit igen alapos tanulmánya célzott, a fontos adat azonban hiányzik az újabb Zrínyi-irodalomból. Waczulik szerint Forgách Ferenc második, hosszabb beszámolója Szigetvár veszéséről (Szabó András igazolta, hogy ez csak az Albumot kezdeményező Forgách Imre műve lehet) szerepelteti „a szigetvári nőknek és a harcoló asszonyoknak a Lugossy-kódexből már ismert történetét”.³⁰

³⁰ *Waczulik Margit*: Szigetvár 1566. évi ostroma az egykorú történetírásban. In: Szigetvári Emlékkönyv. (Szerk. *Rúzsás Lajos*.) Budapest, 1966. 287–300. o. Az idézett hely: 295. o. (Lásd róla egykorú ismertetésemet: *Az értelmes halál*. In: *Kovács Sándor Iván*: Zrínyi-tanulmányok. Budapest, 1979. 9–17. o.) *Budina Sámuel* művét kiad. *Molnár Imre*: Budina Sámuel Históriaja magyarul és latinul Szigetvár 1566. évi ostromáról.

*A Črnko–Budina ostrombeszámoló (1568),
a Forgách-história és a „Zrínyi-album” (1587)*

A Zrínyi Miklós Szigeti veszedelméig elvezethető motívumszálak már a szigeti ostrom témájának eposzi mérvű felfogása felé mutatnak. Az ostromra vonatkozó első hiteles adatok a szigeti hős életben maradt fiatal kamarásának, a horvát Ferenac Črnkónak (Cserenkó Ferencnek) a beszámolójából származnak. A fogságából kiszabadult Cserenkó horvátul írta meg az ostrom történetét (megszabadítója Istvánffy szerint a szigetvári hős fia, Zrínyi György volt), amelyet a laibachi Samuel Budina sietve latinra fordított (Bécs, 1568). Még ez évben németre is átültették, 1569–70-ben olaszul jelent meg kétszer.³¹

Minden későbbi feldolgozásnak a Cserenkó–Budina-féle História az alapforrása. Zsámboky János 1581. évi Bonfini-kiadása Appendixében adja Budina rövid kivonatát, s ez még kétszer megjelent a XVII. században. A költő Zrínyi Miklósnak az 1606-ban megjelent kiadás volt meg; számos Zrínyi-margójegyzettel maradt ránk.³²

Forgách Ferenc, a kor másik jelentékeny historikusa 1568 és 1573 között írt Magyar Történelmet latinul. Jóllehet „elsőrendűen forrásértékű földolgozás”, de mint emlékirat „éles és rosszindulatú, látásmódja sötét, mélységesen kiábrándult, keserű”, a szigeti Zrínyiről is kritikusan nyilatkozik; bár elismeri: „ha muszáj, még Zrínyi és társai is képesek hősi helytállásra.”³³ Szigetvár ostromát, a kevésnek bizonyult „mintegy kétezer” védő hősiességét Forgách széles és kíméletlen esetvonalakkal festi. „Szép küzdelem” és „tisztos halál” – ezt azonban kénytelen leírni. Azzal is méltó dimenziót ad a kirohánásnak, hogy „rettenetes látványosság” volt, a löportorony felrobbanása pedig oly „hihetetlenül nagy emberveszteség”-gel járt, hogy „még szinte a holtak is bosszút állottak az ellenségen”, mert a roppant robbanások „sűrű ellenséges sorokat töröltek el a föld színéről”. A „sebesültek, félholtak, haldoklók, megégették és a széttépett emberi részek látványra a roppant hullahegyekkel egyetemben borzalmas volt”. Akármiként ítélte is Forgách Zrínyi főkapitányról, szenvedélyes, robosztus és kíméletlen leírása a leginkább előlegezi a Szigeti veszedelem ostroménekeinek felforrósult atmoszféráját, véres-szenyes történéseit. Forgách várvédő Zrínyije az ostromleírás után azonban mégis megkapja a magáét: fennhéjázó, kegyetlen, kapzsi, a Katzianer-gyilkosságtól a szerelmi színlelésig mindenre képes; földig romboltat nemesi kúriát, kivágat „kerti dísz- és gyümölcsfákat”, mert tulajdonosukat merénylőnek hitte vagy fantáziálta.

A Zrínyi-könyvtárból természetesen egy teljes Forgách-kézirat sem hiányzott,³⁴ de az eposzíró azt a változatot tekintette fontosabbnak, amely az ún. „Zrínyi-album”-ban látott napvilágot (De Zigeſto, Hungariae propugnaculo... – Szigetvárról, Magyarország védőbástyájáról, 1587).³⁵ A szigetvári ostrom ezzel a gyűjteménnyel valóban „eposzképes” témává lett, ahogy ezt már Klaniczay igazolta.³⁶ Az album kezdeményezője és mecénása

Szigetvár, 1978. Budina négy kiadása is megvolt a Zrínyi-könyvtárban, utal rá már *Négyesy László*: Zrínyi Miklós Költői művek. Budapest, 1914. 46. o.

³¹ *Waczulik M.*: i. m. 287–292. o.

³² Vö. A Bibliotheca Zriniana története és állománya. (Szerk. *Klaniczay Tibor*.) Budapest, 1991. (A továbbiakban: BZ 1991.) N^o 113.

³³ *Kulcsár Péter* megállapításai: *Humanista történetírók*. id. kiad., 1129. o. Az ostrom leírása és a várvédő Zrínyi kíméletlen megítélése uo. 857–861. o. (Borzsák István fordítása).

³⁴ BZ 1991. N^o 114. Ms.

³⁵ BZ 1991. N^o 121., 515.

³⁶ *Klaniczay T.*: i. m. 1964. 133–136. o.

a szigeti Zrínyi veje, a történetíró Forgách Ferenc öccse: Forgách Imre volt. Ez a Forgách is írogató ember, leveleket váltott híres humanistákkal, és Rimay János is leírta a nevét Justus Lipsiushoz intézett levelében. Forgách egy wittenbergi professzor szerkesztői segítségével 1587-ben már meg is jelentette a szigetvári hőst dicsőítő latin nyelvű albumot. Benne van Forgách Ferenc Szigetvár-fejezete, de ebből nemcsak hiányoznak a becsmértő kitételek, hanem megtoldva az apológia azzal is, hogy az összeállító Forgách Imre – mutat rá Szabó András – „Hans Katzianer megölését jogosnak tartja. Ez az epizód csak az eredeti Forgách Ferenc-műben van meg, de a vád súlyossága miatt cáfolata mégis belekerült a Zrínyi-alumba.”³⁷ Az album latin dicsőítő verseket közöl a szigetvári hősről, jórészt magyarországi szerzők tollából, s vannak benne exkluzív illusztrációk is.

A koncepciózus Zrínyi-album Szabó András szerint „két évtizedet (1567–1587) ölel át, bizonyítva a Zrínyi-kultusz magyarországi és európai jelenlétét”.³⁶ Klaniczay úgy véli: a Zrínyi-album „egyetemes, európai jelentőséget tulajdonít Szigetvárnak”, mert védője volt „az egész keresztény világnak”. Ekképpen „az irodalmi hagyomány a szigeti várostromot a török–magyar várháború centrumába állította, a nemzet sorsának hordozójává tette. Ezzel megszületett az eposzi téma. [...] Számos vers abban látja Zrínyi nagyságát, hogy győzött! Itt alakult ki először a szigetváriak győzelméről és a török vereségéről szóló gondolat, amely a Szigeti veszedelem konstrukciójának egyik alapvető pillére lett. [...] Zrínyi pedig már isteni elhivatottságú eposzi hős, akiről [...] énekelni fog a munkás utókor.”³⁸

*Latin és horvát eposzkísérlet Sziget ostromáról:
Schaeseus (1571) és Karnarutič (1584)*

Vajon miért nem szerepel a Zrínyi-albumban Istvánffy Miklós, a magyar reneszánsz történetírás betetőzője, aki egyszersmind kiváló latin költő? 1566. november 21-én ő írta az első maradandó epitáfiumot a szigetvári hősről:

Pannoniának a dísze, e rom haza végbizodalma,
Miklós fekszik e helyt, kit a harcban, a hadvezetésben
rég ragyogó Zrini-törzs hajtott e csalóka világra
lenni csaták hősenek, a hadviselésben erőnek. [...]
Testi mivoltában ha kegyetlen seb megölé is,
tettei híre sosem fakul el, nem lesz a halálnak
préda dicső neve, késő századok emlegetik majd,
míg csak a nap beragyogja a földet az ég magasából.³⁹

Az egész csak tizenhét sor; alig hosszabb egy szonettnél. Ennél nem mondtak sokkal többet Sziget mártírjáról a Zrínyi-album szerzői sem – és nem mondták ekkora súllyal és tekintéllyel. Istvánffy talán amaz egyszerű okból maradt el közülük, mert ő Forgách

³⁷ De Sigetho Hungariae propugnaculo (Zrínyi-album). Wittenberg, 1587. *Szabó András* tanulmányával. Budapest, 1987. 14. o. (Bibliotheca Hungarica Antiqua, XV).

³⁶ Uo. 24. o.

³⁸ *Klaniczay T.*: i. m. 1964. 134–135. o.

³⁹ Janus Pannonius. Magyarországi humanisták. (Kiad. *Klaniczay Tibor.*) Budapest, 1982. 374. o. (Hegyi György fordítása.)

Imre készülő albumáról, Forgách meg Istvánffy verséről nem tudott. Pedig Istvánffy mellett legfeljebb Szikszai Hellopoeus Bálint kivétel, aki az albumnak „Zrínyus, de se, ad proceres Ungariae” (Zrínyi szavai saját magáról Magyarország főuraihoz) című versét adta. Szikszai tiszteletes egri, majd debreceni lelkész volt, teológusnak sem utolsó; és rutinos latin verselő. Kétszázötvenegy sornyi Zrínyi-magasztalásában az égi megdicsőülés jutalmát hangoztatja. Első soraiból ugyancsak összerakhatunk egy epitáfiumot:

Itt nyugszom, kit a barbár kard küldött le a sírba,
Zrínyi, vitézségem s fegyverem adta hirem.
Míg éltem, dühödött törökök hadait kaszaboltam,
bátran rémítvén rettenetes seregük. [...]
Így, ha segítettük, míg éltünk, drága hazánkat,
s küzdelmünk nem volt érte hiábavaló,
mondjátok, kiknek harcunk emléke erőt ad:
„Légyen a föld könnyű Zrínyi halotti porán!
Híre a földön örök, s lelke az Isten előtt!”⁴⁰

Szikszai Hellopoeus százöt díszichonja Horváth János figyelmét is felkeltette: „Ebben a már elsett Zrínyi (mondhatni: szelleme) szól a magyar urakhoz, afféle lírai történetét adva elő Sziget ostromának, saját, rohamra lelkesítő beszédét is közölve vázlatosan; a kirohanást, maga és vitézei elesét is elbeszélve inti végül az urakat, harcoljanak ők is Krisztus nevéért, a nyáj üdvéért, s engeszteljék meg a haragvó istent; ne keressenek segítséget, ne bízzanak másban, szövetségeseikben. A költő Zrínyi bizonyára olvasta, egy és más ihlethette is belőle. Így Zrínyi beszédéből az a rész, mely lelküknek angyaloktól égbevitetésére céloz (bár ezt a gondolatot már Tinóditól is hallottuk).”⁴¹

A magyarországi latin nyelvű irodalom mégdúsabb koszorúját a szigeti Zrínyi az erdélyi szász Christian Schesaeustól kapta. Schesaeus (Scheser) már a Zrínyi-albumnak is szereplője volt, s ezt a harminchat soros versét bekebelezte „Ruinae Pannonicae” (Pannónia romlása) című tizenkét ének terjedelmű eposzába is. Ebből nyomtatásban csak az a négy rész látott napvilágot, amely szerencsére Sziget ostromát beszéli el (Wittenberg, 1571);⁴² ezt követi majd eposza a IX. énekében Zrínyi.

A Schesaeus-eposz legfelemelőbb részlete a szigetvári nők vitézségét elbeszélő betét. Szorosan követi a Lugossy-kódexben fennmaradt 1566. évi „História az Szigetvárnak veszéséről” című éneket. Vajon honnan tudott róla, miként kerülhetett hozzá a szövege? Tinódi Cronicájában Schesaeus igen tájékozott volt; ismerte, hitelesítésként használta fel ezt a krónikás költészetet. Talán kutatót is ilyen versek után. Mint a Zrínyi-album egyik szerzője, vajon nem ő figyelmeztethette-e Forgách Imre segítőt a Szigetvár veszéséről

⁴⁰ Uo. 471–476. o. (Muraközi Gyula fordítása.)

⁴¹ Horváth J.: i. m. 303. o. Vö. még Écsy Ö. *István: Sziget vára és Zrínyi a magyarországi latin költészetben*. Kaposvár, 1935.

⁴² *Ruinae Pannonicae libri quatuor* [...] *Audita est historia de bello Pannonico Solymanni Imperatoris Turcorum ultimo, Juliae et Zygethi expugnationem continens. Witebergae, MDLXXI.* Rövid verse a Zrínyi-albumban sajtóhibás aláírással szerepel: „Christianus Scheseris Transsylvanus.” Vö. *Hegedüs István: Schesaeus Keresztély latin költeménye „De capto Zigetho”*. A Kisfaludy Társaság Évkönyve, 1906. 158–176. o. Magyarul Muraközi Gyula fordításában olvashatunk bőséges Schesaeus-szemelvényeket; lásd a 39. jegyzetben idézett antológiát, 381–463. o. Kritikai kiadása: *Opera quae supersunt omnia*. (Kiad. *Csonka Ferenc*.) Budapest, 1979.

szerzett históriára? Fordítva nem történhetett, mert Schesaeus a Zrínyi-album megjelenése előtt három évvel meghalt. Az album szerkesztőjének mindenesetre már 1571-től rendelkezésére állott a wittenbergi Schesaeus-kiadás, és abban meglelhette a „História Szigetvárnak veszéséről” latin kompendiumát. Zrínyinek – könyvtárkatalógusából kitetszően – Schesaeus-kötete nem volt, s ha nem állt kezére a kézirat, ő talán a Zrínyi-album információi nyomán kerítette elő.⁴³

Megvolt azonban a Bibliotheca Zrinianában a horvát Brne Karnarutič elbeszélő költeménye, a Vazetye Sigetta grada (Velence, 1584). A Szigeti veszedelem előtörténetének Karnarutič az „egyik legfontosabb állomása, mely számos esetben Zrínyi forrásául is szolgált” –, ahogy azt Klaniczay összegezte.⁴⁴ Karnarutič a horvát–magyar Zrínyiek elkötelezettje volt, művét a szigetvári hős fiának, a Cserenkő kamarást fogságából kiváltó Zrínyi Györgynek ajánlotta. A négy énekből álló Vazetye Sigetta grada a XVI. századi horvát Zrínyiász, jóllehet inkább horvát népi énekek öszönzéseit, semmint az európai irodalom hatását tükrözi. Zrínyi nagyra becsülte Karnarutičot: Mátyás-tanulmánya végén elragadtatottan idéz belőle horvátul, s „gyönyörűséges pennájá”-t dicséri. Ily mérvű ’Sziget ostroma’-kompozíciónk nem volt még akkor; Karnarutičot Zrínyi mindenképpen a maga eposztervének ígézetében szerette s olvasta.

Sziget 1566. évi ostroma a fentiek szerint eposztémává nemesedett. Volt már a várívásnak latin és horvát éneke, volt magyar verses krónikása – a tárgy arra várt, akit költői tehetsége, műveltsége, politikusi és katonai széleslátása erre predesztinált.

Ez a zseniális fiatal férfi Szigetvár hőroszának dédunokája, a húszas éveinek közepét éppen elhaladó gróf Zrínyi Miklós volt. Szigeti veszedelmével legalább akkora költészettörténeti hőstettet vitt végbe, mint amekkora katonai és erkölcsi diadal volt a szigeti Zrínyi helytállása.

*A történetíró Istvánffy valósága és az eposzíró
Zrínyi költészete: a „Szigeti veszedelem”*

Istvánffy Miklósnak is „gyönyörűséges penná”-ja volt, és némiképp azzal a személyességgel használta Magyar Történelmének Szigetvár ostromát elbeszélő fejezetében (XXIII. könyv), mint az őseire, Sziget főkapitányára visszagondoló Zrínyi. Láttuk, hogy Istvánffy Pál, a historikus apja a Horváth Markó előtti időkben maga is tisztséget viselt Sziget várában, és hozzátehetjük, hogy volt egy ugyancsak Istvánffy Pál nevű rokona is a történetírónak az 1566. évi kirohanók hősi halottjai között.⁴⁵ Zrínyi halálának leírása után olvassuk: „Itt estek el a nemes ifjak, Bajomi János, Istvánfy Pál és Csáki György sok másokkal.”⁴⁶

Istvánffy már a Szigetvár-fejezet első mondatában érzékelteti, hogy ami 1566-ban történt, az két világ, Európa és Ázsia, a kereszténység és a pogányság küzdelme volt: „A háború minden oldalról lángolván, s a had istene roppant hadseregeket vonván ösz-

⁴³ A magyar vers és a Schesaeus közötti összefüggés részletes feltárása: *Schweighoffer Tamás*: Egy névtelennek „Az Szigetvárnak veszéséről” c. éneke és Schesaeusnak „De capto Zigetio historia”-ja közötti párhuzam. *Kalazantinum*, 1906/07. 4–6. sz.

⁴⁴ BZ 1991. 286–287. o.; N° 320.; lásd még *Klaniczay T.*: i. m. 1964. 132–133. o.

⁴⁵ Vö. *Nagy Iván*: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. V. k. Pest, 1859. 260. o.

⁴⁶ *Istvánffy M.*: i. m. 547. o.

sze, úgyhogy rövid időn Európa és Ázsia volt a kétes harcban megküzdendő.⁴⁷ Íme a „propugnaculum Christianitatis”: a kereszténység védőbástyája képzet; ezt hangoztatják a wittenbergi Zrínyi-album gyászolói és dicsőítői; és mind dédapjának, mind a költő Zrínyinek ez a felfogása (V. 24., 26):

Mindenfelől ránk néz az nagy keresztyenség,
Mi vitéz kezünkön van minden reménség. [...]

Az is minékünk nagy tisztességünkre van,
Hogy maga ellenségünk szultán Szulimán...

Ezzel folytatja Istvánffy Miklós is: ott, ahol szövegét a 46. lábjegyzetnél előbb megszakítottuk: „Szolimán Harsányhoz érkeve...” És Harsány után mindjárt következik Szentlőrinc, ahol a törökök augusztus 1-jén nem szállhattak meg nyugodtan, mert az elibük küldött szigetvári gyalogok golyózáporral fogadták őket. Ebben az első harcban máris átesett a tűzkeresztségen Istvánffy Pál, „ki lovon vonult ki” [...] és „egy török lovasparancsnokot lándzsával átszúrva megölt”.⁴⁸ A Szigeti veszedelem első és utolsó szava: az „én” és a „fia” (ti. a szigeti hős dédunokája) magára a költőre utal. Így van az már az Istvánffy-históriában is: az első hőstett, még Szentlőrincnél, Istvánffy Pál nevéhez fűződik, és az utolsó roham, a kirohanás egyik ifjú áldozata is ugyanez a vitéz Istvánffy.

Zrínyit bátoríthatta ez a személyesség, s mert igen részletes, megokolt, emelkedett szövegben lelt rá, a történetírói bőséget, az adatgazdagságot is fokozott figyelemmel kíséerte. Amit átmenthetett Istvánffyból eposzába, ahhoz két kézzel nyúlt. Mindenekelőtt az ostromot sokáig álló magyar–horvát védők, az emlékezetre méltó hősök érdekelték.

Istvánffy szerint a szigeti várvédő katonák „száma mintegy 2500 emberre ment, a nőket és a gyermekeket kivéve”.⁴⁹ Közülük – ha jól számolom –, előadásának menete szerint Istvánffy a következőket sorolja fel (zárójelbe téve a Thállyai-fordítás névalakjai): Istvánffy Pál, Dombai János (Dombay Jankus), Farkasits Péter, Zrínyi Miklós, Alapy (Alapian) Gáspár, Szecsódy Máté, Radován (Radványi) Jakab, Dandó Ferenc, Báta városi Péter (Bathay Péter), Deák Balázs (Balás Deák), Győry Máté (Mátyás), Szecsódy Máté, Bosnyák Márton, Gerdey János, Botosi (Batósy) Péter, Bika András, Orosztóni (Orosztonyi) Péter, Póki (Poky) Gergely, Medvei Bence (Medve Benedek), Novákovits János – ugyanó[?] alább: öreg Novák János –, Pribék János, Esperei (Espetey) Balázs, Dezső András, Szilkó (Silkó) Menyhért (Menyhárt), Cserenkóni (Cserenkó) Ferenc, Szerecseny (Szerecsen) Márk, Horvát György, Juranics Lőrinc, Papratovics Farkas, Kobács (Kobak) Miklós, Patacsics Péter, Bajomi (Bajony) János, Csáky György, Kecskés György, Geréczi Bertalan (Gerecs Bartolus), Orsits Iván, Zrínyi György.⁵⁰ Szinte mind szerepelnek a Szigeti veszedelemben, de például Esperei Balázst vagy Dezső Andrást nem találhatni az eposzban. Jenei Ferenc tanulmánya után⁵¹ van tehát még kutatni való a hősök valósága és költészete között, hiszen sem a fiktív, sem az olyan valóságos szerep-

⁴⁷ Uo. 537. o.

⁴⁸ Uo. 537. o. (mindjárt Szolimán említése után).

⁴⁹ Uo. 539. o.

⁵⁰ *Benits Péter*: A szigetvári ostrom leírása Tállyai Pál XVII. század eleji kéziratost Istvánffy-fordításából. *Irodalomismeret*, 1999/1–2. sz. 1–16. o. Különlönyomata (Első közlés, 7) egybefűzve *Kincses Tünde és Szmélo Magdolna* munkájával: Zrínyi Miklós műveinek Szigetvár-topográfiaja. 18–20. o.

lőkről nem szóltunk, mint Deli Vid, akinek személyében képzeleti összetevők is keverednek. A Jenei-tanulmányt továbbfolytató Csillag István szerint „A Szigeti veszedelem néven nevezett 57 hőse közül 35 esetben ismerjük a szereplőt ihlető történeti személyt vagy valószínű történeti vonatkozásait.”⁵² Kétségtelen, hogy Zrínyi forrásai közül a legtöbb nevet Istvánffytól vette át. A szigeti várnak szinte minden katonája, civilje osztozott a halálban, Istvánffy szerint a török „állítólag 20 000 embert veszített”.⁵³

Zrínyi Miklós nem történelmet írt, hanem eposzt, jóllehet hőskölteményéből nemcsak hőskatalógus, hanem annak a szigeti várnak a topográfiaja is kibontható,⁵⁴ amelyben sohasem járt (csak elhaladt falai alatt, amikor téli hadjáratát vezette).⁵⁵

*Pillantás Szigetvár és a Zrínyiek
XVIII–XX. századi irodalmi jelenlétére*

A történelmi Magyarország soknemzetiségű írói hungarus-öntudattal bírtak, de ha tehették, írásban-nyomtatásban anyanyelvükön fejezték ki magukat: németül, horvátul, szerbül, szlovákul, románul. A töröktől leginkább fenyegetett Balkán népeinek folklórájában eleitől fogva jelen lévő a Zrínyiek hősiessége. Tanúi lehetünk annak a páratlan esetnek is, hogy a Zrínyi-testvérpár ugyanazt a verseskönyvet (Adriai tengernek szirénája gróf Zrínyi Miklós, Bécs, 1651) horvátul is kiadja (Adrianskoga mora syrena groff Zrinski Petar, Velence, 1660). Sziget veszedelméről van tehát egy magyar és egy horvát barokk eposzuk: a magyar a szabadabb szellemű, a horvát a rigorózusabb; heroizmusuk, buzdító erejük azonban egyívású. A horvát fordítás ráadásul ikonográfiailag jóval reprezentatívabb: egy XVI. századi Tasso-díszkiadás inspirálta.

Mártírhalálával a szigeti hős mindjárt belekerült az európai röpirat- és reláció-irodalomba, de dédunokájának sem kellett panaszkodnia: még életében dicsőítő angol nyelvű életrajzot adtak ki róla Londonban azzal a szándékkal, hogy propagálják kívánatos fővezerségét egy török elleni összefogás létrejötté esetén (The Conduct and Character of Count Nicholas Serini [...] With his Parallels Scanderbeg & Tamberlain, London, Printed for Samuel Speed, 1664).

A Wesselényi-féle rendi szervezkedés megtorlása 1671-ben a lefejezett Zrínyi Pétert tette sokkal ismertebbé Európában annál, mint amit bátyja verseskönyvének horvát fordításával ért. Vérpadra lépése előtti búcsúlevelének különböző nyelvű fordításait nemrég jelentette meg kultikus kiadványban egy horvát politikus: Dražen Budiša (Moje drago zerdce. Pismo Petra Zrinskoga Katarini Zrinski u svremenim prijevodima, Zág-

⁵¹ Jenei Ferenc: A „Szigeti veszedelem” magyar hősei. A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 1966. 257–262. o.

⁵² Csillag István: Valóság és költészet. – A „Zrínyiasz” magyar hőseiről. *Somogy*, 1991/6. sz. 38–41. o.

⁵³ Istvánffy M.: i. m. 548. o.

⁵⁴ Vö. az 50. jegyzettel.

⁵⁵ A Zrínyi-költészettel foglalkozó szakirodalom felsorolása 1970-ig: A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1772-ig. (Kiad. Stoll Béla–Varga Imre–V. Kovács Sándor.) Budapest, 1972. 478–489. o.; 1994-ig: Új Magyar Irodalmi Lexikon. III. k. Budapest, 1994. 2320–2323. o.; 2000-ig: Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból. II. rész, Barokk és késő-barokk rokokó. Budapest, 2003. (2. átdolg. kiad.) Lásd még Szigeti veszedelem-kiadásunkat: Budapest, 2001. Európa Kiadó, Millenniumi Könyvtár. Zrínyi *Összes műveinek* kiadása a Kortárs Kiadónál a Magyar Remekírók-sorozatban 2003 nyarán jelent meg. A prózát *Kulcsár Péter*, a leveleket *Hausner Gábor*, a költői műveket a szerkesztő és az utószót író *Kovács Sándor Iván* rendezte sajtó alá. Hibajegyzékét lásd *Irodalomismeret*, 2004/1–2. sz.

ráb, 1988). A könyvecske – mutatis mutandis – a jugoszláv polgárháború elleni tiltakozás volt. Budiša barátunkat az 1970-es években a Zágrábi Egyetemi és Nemzeti Könyvtárba számúzték politikai nézetei miatt. De nekünk, akik akkor fogtunk hozzá az ott őrzött Zrínyi-könyvtár monográfiájának anyaggyűjtéséhez, nagyon sok segítséget nyújtott. A Bibliotheca Zriniana története és állománya – History and Stock of the Bibliotheca Zriniana (1991), melyet Klaniczay Tibor szerkesztett, s melynek összeállításában tanítványaink is aktív résztvevők voltak, horvát és angol előszóval jelent meg: horvát testvéreinknek és a külföldnek is készült.

A három legismertebb Zrínyi: a két Miklós és Péter a XX. századra elvesztette azt a gyűjtő hatását, amellyel jó kétszáz éve még felruházták, istenítették őket. Nevük egyenlő volt a bátorsággal, a függetlenséggel, a hazafiúi öntudattal, a hőseszménnyel. Kazinczy Ferenc tette a legtöbbet értük: 1817. évi Szigeti veszedelem- és Áfiumkiadása a reformkor politikai parázslását szította hevesebbé. Az írók – mint maga Kazinczy vagy Ráday Gedeon – Zrínyi hangját és modorát próbálgatták verseikben és átdolgozásaikban. Gyöngyösi István édes rímeit, behízelt gördülékenységét a robosztusabb, érdesebb Zrínyi-verselés elismerése váltotta fel; Arany János hatalmas Zrínyi-tanulmánnyal foglalta el székét az Akadémián (Zrínyi és Tasso, 1859). A Zrínyiek már Kazinczy kiadásában összekavarodtak (1817). A költő Miklós helyére a szigetvári hős, annak helyére Zrínyi Péter arcképe került, a szerző: Zrínyi Miklós ábrázolása kimaradt. Nem úgy a köztudatból, az újabb költészetből. Nagy formátumú Zrínyi-regény azonban mindmáig sem született. Ha már Zrínyi-regényhős kíváncsi, az inkább a költő, mint a szigeti hős (Jósika Miklós: Zrínyi, a költő, 1843), bár Sziget feltámasztott védője is elének lép félszázad múltán Mikszáth Kálmán tüneményes politikai „persiflage”-ában (Új Zrínyiász, 1898).⁵⁶ A többi néma csend. Laczkó Géza Német maszlag, török áfiumja (1918) nem volt olyan olvasott történelmi regény – megint a költő-politikus Zrínyiről –, mint Móricz Erdély-trilógiája. De Babits épp a „tudós író” amaz erényét becsülte benne, hogy Laczkó nem kívánt kitérni „a tudományos valószínűség aprólékos részletproblémái elől”. Móricz is elment XVII. századi kutyanevekkert a kolozsvári levéltárba, mégis nagyobb, bővebb öltésű, „naturalistább”, passzionátusabb, hevültebb. Laczkó eszménye, Babits szerint, „hogy a tudós se találhasson még részletet sem műveiben, amely ne állná ki a legújabb tudós kritikáját”. Mindez Laczkó „túlterhelt, modern mozaikmunka”-stílusában.⁵⁷ Képzelnék el ilyen konzekvenciákat a kézzsáz évvel korábbi Zrínyi világának ábrázolásában! Legfeljebb detail-ok, megkopott fényű részletek maradtak volna belőlük. De a szigeti Zrínyiről sincsen új epikai látomásunk. Aki ezzel próbálkozna, annak Homérosz után kellene új „Trójai veszedelmet” kreálnia, hiszen ott van a meghaladhatatlan, a „Szörnyű sziklaszál” (ahogy Móricz nevezte): a költő Zrínyi a maga Szigeti veszedelmével. Eposztablóval nem feleselhet alantasabb műfaj; a beszélyek, az unalmas-hosszú verses laudációk, a drámamerényletek, az ifjúsági ismeretterjesztés produktumai nem érdemelnek katalógust. A XVIII. századtól amúgy is mindenki a maga korát írja. Legfeljebb két Zrínyi-dramát említhetünk: a Sík Sándorét (Zrínyi, 1923) és a Keresztury Dezsőét (Nehéz méltóság, 1977),⁵⁸ de hát ezek-

⁵⁶ Vö. *Praznovszky Mihály*: A mindig új „Új Zrínyiász”. *Irodalomismeret*, 200/3. sz. 24–30. o.

⁵⁷ *Babits Mihály*: Egy történelmi regény 1920-ból. In: Babits Mihály Művei. Esszék, tanulmányok. I. k. (Kiad. *Belia György*). Budapest, 1978. 693–700. o.

⁵⁸ Vö. a Keresztury-dramához írt utószavammal: A hadvezér és a polgármester. Élmény és tragikum Keresztury Dezső Zrínyi-dramájában. In: *Keresztury Dezső: Nehéz méltóság*. Budapest, 1993. 109–141. o.

ben Szigetvár már csak referencia. Az egyik Trianon tragédiáját mondja, a másik egy összeomló családot és Kursanec fátumát.⁵⁹

A szigeti Zrínyi Miklós jobbára eltűnik, inkább a költőt megidéző művekből tekint ránk áttételesen. Kölcseynél és Vörösmartynál azonban még jól megkülönböztethetők. Kölcsey a Vérményező fikcióját helyezi Szigetvárba, s a Vanitatum vanitasban világtörténeti dimenziók terében példálódzik „Zrínyi Miklós szent porá”-val. A Zrínyi dala és a Zrínyi második éneke a költő Zrínyi maszkiájában kérdez és felel. Vörösmarty Sziget-epigrammája (1830) a szigeti várfalra is felkerült: áhitattal teli főhajtás Zrínyi Miklós „bátor daliái”-nak hőstette előtt. A Szigetvár díszitettebb, bőszavú korai vers, de két sora szinte axiómává lett: „Te a hazáért halni tudál; dicső! / Mi nem tudunk már érte csak élni is.” A Zrínyi telt ragyogással idézi Sziget és Csáktornya katona-Zrínyijét, nemkülönbön a Zrínyiasz hőseit és magát az anyagával diadalmasan küzdő költőt, Vörösmartyt:

Mint viharok közepett magasúlva fogantatik a sas,
És közel a villám honjához kél ki hideg kőn:
Úgy amit magas elmében hadakozva fogadtál,
Harc villámi között keleted ki világra: azért forr
Véresen és szilajon dalaidban az emberölő harc,
És az erő, a férfi kebel diadalma, királyként
Őrzi nehéz méltóságát zaj-szülte művednek.

A XX. század nagyjai – Kölcsey Balassájának és Vörösmarty Szigetjének mintájára – a hosszadalmas, szétesően komponált romantikus Zrínyi-verseket (ezek zöme epigonok ácsolmánya) rövid, tömör darabokkal váltották fel. Erre már Zrínyi Miklós Syrenakötete példát szolgáltatott: Zrínyi egyetlen Balassi-strófa szűk terébe helyezte hősmegidéző karcsú epigrammáit (Szigeti Zrínyi Miklós, Deli Vid Sarkovics, Radivoj és Juranics vajdák, Farkasics Péter). Ezt csinálja majd Babits, Kosztolányi, Juhász Gyula a „magyar szonettekkel” és Móricz Zsigmond, Jékely Zoltán, Illyés Gyula is a maga szonettnyi terjedelmű Zrínyi-portréival.⁶⁰ Lásd ezeket a „Rendületlenül” című antológiában. Móricz Zsigmondot azonban most iktatom közéjük, Keresztury Dezső hívta fel rá a figyelmemet. Móricz Zrínyi-versét Babits közölte a *Nyugat* 1920-as évfolyamában:

ZRÍNYI
EPIGRAMMATA

Szörnyű sziklaszál
magyar magában fénykődben áll;
idegen erők kirobbantottja:
rettentő, fényverő, gyönyörű prisma.

⁵⁹ Az 1920-as évek közepéig *Décsi Lajos* kísérte figyelemmel a Zrínyi-tematikát: Magyar történeti tárgyú szépirodalom. Budapest, 1927. Új kiadása: A magyar történettudomány kézikönyve. (Bev. *Benda Kálmán*.) Budapest, 1987. A Zrínyieket érintő részek: 281–226.; 304–307.; 336–337. o.

⁶⁰ Rendületlenül. Magyar költők versei történelmünk nagyjairól. (Szerk. *Kovács Sándor Iván*.) Budapest, 1981. Móricz Zrínyi-verséről lásd a Keresztury-utószót; 58. jegyzet.

Merő Mars orcája
fene indulatok félelmes lárvája
s Apolló kilobban
bozontos, dörgető, kevély kobzában.

A paraszterők
meggyőzhetetlen ős felhördülése; gróf;
elhullunk,
de talentomok: el nem múlunk.

Epigrammata (Epigrammák) címmel Zrínyi jelentette meg a Syrena-kötetben az Atillát, Budát és a szigetvári hőseket megidéző, rendkívüli sűrítésű sírfelirat-epigrammáit. Legismertebbjük a Szigeti Zrínyi Miklós:

Mint Hektor Trójának,
Ugy én Szigetvárnak
Erős őrzője voltam;

Mutattam pogánynak,
Hogy nagy Jehovának
Kedves szolgája voltam;

És előbb életemet,
Hogysem hűségemet
Testemből kibocsáttam.

A hat Zrínyi-epigramma legalább akkora újítás, mint az 1566 sornyi hősköltemény. Móricz Zsigmond tájékozottan kapcsolódik hozzájuk, s robbanó erővel, felszakadó dara-bossággal idézi a „Szörnyű sziklaszál” Zrínyi-jelenséget, imitálva az érdes, „bozontos, dörgető” nyelvi erejű magyar-horvát Apolló „kevély kobzát.”

A Babitsék meghonosította „magyar szonett” – a Zrínyi-epigrammák, Vörösmarty és a francia parnasszista költészet hatására – az Arany-epigonok dagályos múltidéző portréverseinek ellenhatása. Babits, Kosztolányi, Juhász a legnagyobb tekintélyű Zrínyi-kutató, Négyesy László tanítványai voltak az egyetemen, már csak ezért is gyakori hőse „magyar szonettjeiknek” Zrínyi Miklós. Közülük Babits Mihályé a felülmúlhatatlan: a Zrínyi Velencében. Zrínyi-portré, eposzmegidézés, Babits-önarckép egyszerre, benne van mindkét költő (Babits és Zrínyi) és mindkét Zrínyi (a szigetvári és a csáktornyai):

Szent Márk dicsó terén, melyet mélán tapostam,
valaha réges-rég egy másik bús magyar,
méltóbb költő mint én, és hőse mint senki mostan,
tiport hatalmasan, ki tudta mit akar!

Ki tudta mit akar s nem tudta, hogy a rosszban
fogyhatlan a világ s nem tudta, hogy hamar
ide vágy vissza e földről, hol bármi sorsban
élni és halni kell; mely ápol s eltakar.

Ezt mind nem tudta még s árva honára gondolt,
s döngött csizmája a márványon s lelke tombolt,
látván sok harci jelt ős ívek oldalán.

Alkonyfelhő borult lagunára, piarcra,
felhőn az angyalok készültek már a harcra,
melyre a holtakat felkölté Alderán.

Illyés Gyula 1956-ban írt „Zrínyi, a költő” címmel keserű verset. Pontos kettősport-
ré: a megidézetté és a megidézőé ez is, s jó három évtized távlatából akár 1956-ra is
vonatkoztathatjuk:

Nagy asztalán cirádás kicsi könyvek:
eszméből lett lakóik ki-kijönnek;
mint sziklákon száritkozó szirének,
nyüzsögnek a kis Cid-ek és Chiméne-ek,

ha csitul a gond... Félévente hozta
Bécsig komisszár, Bécsből hadi posta.
Ha csitul a gond s szebbre vágy az elme,
övék a tér... a néhány röpke percre,

ha a két végvár közt épp nem jajongnak,
a sebesültek, a karóba-vontak
s a bomló hullák bűzét odaátra
csapja a szél, a toportyán pogányra –

s hősoket láthat, hadakat teremthet,
kezében tollal diadalt szerezhethet
nézve mereven a Mura vizére
a magyarok seregtelen vezére!

Illyésnek még két Zrínyi-verse van (Peroratio: Záróbeszéd; Hódolat a szigeti
Zrínyinek). Az utóbbit 1976-ban Molnár Imrénének, a Szigetvári Várbaráti Kör alapító elnö-
kének, a Zrínyi-kultusz mindenre elszánt bajnokának unszolására írta. A Hódolat a szigeti
Zrínyinek a legmegrendítőbb önbiztatás – mindnyájunk biztatása jó sorsért, jó halálért:

Elvész ki megadja magát. El az is. Tehát
vissza a csúrt-csavart föltételekkel is, hogy
„szabad elvonulás”, meg „biztosíték” –
A fölvonulás útjába esik a vár.

Meg kell szerezni; tudjuk; selyemzsinóros parancs. Tehát
bármily esetben az várhat, ami
Temesvárnál Losonyczira – Tehát
tehát, tehát, – nyújtsd még egy töltetért
Poharadat a szívélyes háziasszony üvege alá,
fogadd el a készsleges ifjútól ezuttal is
cigarettdra a tüzet
s lebegj, mintegy a füst hullámán, ringatóddz
a tájékozott társaság,
az emelkedett társaság hab-mormolásain, hogy
mi is az új lírai és drámai
jelképiség Beckett (és Maeterlinck) nyomán –,
csak nem megadni magadat egy másodpercre sem,
egy tízed-másodpercre sem,
nem egy barázdát sem, egy talpatatnyi
hátrálást sem, függetlenül, hogy
jó-e vagy nem a császár fölmentő hada,
van-e had egyáltalán, van-e császár,
legyen magadé a halálad,
az legalább a lenti locsogások,
a fenti árulások közepette.

Sándor Iván Kovács

THE „PERILS” OF SZIGETVÁR IN HUNGARIAN LITERATURE

Summary

In the study, the university professor of early Hungarian literature and one of the most distinguished scholars of the oeuvre of the poet and writer Miklós Zrínyi offers a survey of Hungarian literature's reflections on the „perils” of Szigetvár, i.e. the Turkish sieges to the fortress in 1556, under the commandship of Márk Horváth Stancsics, and in 1566, under the defence of Miklós Zrínyi. The outline starts with Protestant preacher Ferenc Töke's verse-chronicle written in Hungarian in 1556, then discusses the works of historians János Zsámboky, Miklós Istvánffy and Ferenc Forgách, as well as the epic attempts by Christian Schesaeus and Brne Karnarutič in Latin and in Croatian, Miklós Zrínyi's „The Peril of Sziget”, and finally examines the 20th century poetry of Kosztolányi, Babits and Gyula Illyés. Making a selection of 450 years of literature, the author introduces the best part of the works treating the sieges of Szigetvár, follows their sources, interrelations, similar motives and imitations through the method of literary research, thus offering an interesting picture of the little-known boundary between military history and literature.

The choice of subject is not without a precedent in the special literature, the former authors, however, did only study the memories of the 1566 siege. The present study draws the (military) historians' attention to those texts (sources) that are not widely known, and includes the works immortalising the successful resistance of Márk Horváth Stancsics, thus completing the research of the issue.

Sándor Iván Kovács

LES „DÉSASTRES“ DE SZIGETVÁR DANS LA LITTÉRATURE HONGROISE

Résumé

L'auteur, professeur d'université de la littérature hongroise ancienne et l'un des meilleurs chercheurs de l'œuvre de Miklós Zrínyi, examine dans cet écrit l'écho, dans la littérature hongroise, des „désastres“ de Szigetvár, soit les sièges turcs de Szigetvár sous le capitaine Márk Horváth Stancsics (1556) et sous Miklós Zrínyi (1566). Il passe en revue le chant épique de 1556, écrit en hongrois par Ferenc Töke, prédicateur protestant d'Alsólendva, les ouvrages des historiographes János Zsámboky, Miklós Istvánffy et Ferenc Forgách, ainsi que les poèmes épiques en latin et en croate (Christian Schesaeus, Brne Karnarutič) et le Désastre de Szigetvár de Miklós Zrínyi. Il va même jusqu'à la poésie du XX^e siècle (Kosztolányi, Babits, Illyés). Les œuvres traitant les sièges de Szigetvár et soigneusement choisies de quelque 450 ans de littérature sont alors analysées par les méthodes de l'histoire littéraire (sources, interférence, thèmes semblables, imitations), ce qui nous amène à un domaine peu exploré aux frontières de l'histoire militaire et de la littérature.

Ce sujet a déjà été traité dans la littérature spécialisée, mais les auteurs ne s'étaient intéressés qu'au siège de 1566. La présente étude attire l'attention des historiens (militaires) sur des textes (sources) quasi-inconnus mais faisant partie des ouvrages sur Szigetvár: les œuvres sur la vaillance de Márk Horváth Stancsics.

Sándor Iván Kovács

DIE MANIFESTATION DER AUF BURG SIGET (SZIGETVÁR) LAUERNDEN GEFAHREN IN DER UNGARISCHEN LITERATUR

Resümee

Der Universitätsprofessor für ältere ungarische Literatur, einer der hervorragendsten Forscher des Werkes des Dichters und Schriftstellers Miklós Zrínyi, gibt in dieser Studie einen Überblick über das Erscheinen auf Szigetvár lauenden Gefahren in der ungarischen Literatur, das heißt die türkischen Belagerungen im Jahre 1556, als Márk Horváth Stancsics, und 1566, als Miklós Zrínyi Kapitän der Burg Siget (Szigetvár) war. Die Spanne der literarischen Werke reicht vom 1556 verfassten ungarischsprachigen historischen Lied des protestantischen Predigers von Unter-Limbach (Alsólendva), Ferenc Töke, über die Arbeiten der Geschichtsschreiber (János Zsámboky, Miklós Istvánffy, Ferenc Forgách), sowie der lateinischen und kroatischen Eposversuche (Christian Schesaeus, bzw. Brne Karnarutič), bis zum Werk *Szigeti veszedelem* [Die auf Siget lauende Gefahr] von Zrínyi, ja mit einem kleinen Ausblick sogar bis ins 20. Jahrhundert, bis zur Dichtung von Dezső Kosztolányi, Mihály Babits und Gyula Illyés. Der Verfasser sucht aus etwa 450 Jahren Literatur die besten der Werke heraus, die sich mit den Angriffen auf die Burg Siget beschäftigen. Er verfolgt mit der Methode der Literaturwissenschaft deren Quellen, ihre Wechselwirkung, die gemeinsamen Motive, die Imitationen, und damit führt er uns ein interessantes Bild von der Grenze der Militärgeschichte und der Literatur vor – eine Grenze, der wir nur selten begegnen.

Die Themenwahl ist nicht ohne jeden Vorläufer in der Fachliteratur, doch befassten sich die früheren Verfasser ausschließlich mit den Erinnerungen der Belagerung von 1566. Die vorliegende Studie lenkt die Aufmerksamkeit der (Militär-) Historiker im Grunde auf unbekannte Texte (Quellen), und bezieht in den Kreis der Forschungen auch Werke mit ein, die sich mit der erfolgreichen Gegenwehr von Márk Horváth Stancsics beschäftigen. Dadurch ergänzt der Autor die Darstellung des Themas „Szigetvár“ zu einem Ganzen.

Шандор Иван Ковач

„ОПАСНОСТИ” КРЕПОСТИ СИГЕТВАР В ВЕНГЕРСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Резюме

Профессор-знарок старой венгерской литературы, один из замечательных исследователей творчества писателя и поэта Зриньи Миклоша, в этом своем исследовании дает обзор „опасностей” крепости Сигетвар, анализирует венгерские литературные отклики на турецкую осаду, имевшую место при правлении Миклоша Зриньи в 1566 году, начиная с исторических песен на венгерском языке, написанных в 1556 году, и вплоть до работ венгерских историографов Яноша Жамбоки, Миклоша Иштванффи. Ференца Форгач, в том числе и эпических опусов на латинском и хорватском языках (Христиан Шезеус или Брне Карнарутич), завершая перечень „Опасностями крепости Сигетвар”, написанными Миклошем Зриньи. Более того, автор делает небольшой экскурс в поэзию XX века, а именно рассматривает творчество Костолани, Бабича, Дьюлы Иййеш. Из литературных произведений, созданных почти за 450 лет исследователь отбирает наилучшие литературные творения, разрабатывавшие тему осады крепости Сигетвар, и, основываясь на методах литературоведения, прослеживает их источники, их взаимовлияние одного на другое, аналогичные мотивы, имитации, в результате чего представляет читателю интересную редкую картину, презентующую рубеж военной истории и литературы.

Выбор такой темы не является беспрецедентным в специальной литературе, однако прежние авторы принимали во внимание исключительно памятники осады 1566 года. Настоящая работа обращает внимание на неизвестные по сути дела для историков (в том числе и военных) тексты (источники) и вводит в круг анализа произведения Марка Хорват Станчич, увековечившие героическую оборону защитников крепости, тем самым делая полной трактовку темы о крепости Сигетвар.

Budapest, 2004. 228 o. +
8 o. ff. képmelléklet
1700.- Ft
ISBN 963 506 552 4
ISSN 1586-5886

Czigány István: Reform vagy kudarc?

Kísérletek a magyarországi katonaság beillesztésére a Habsburg Birodalom haderejébe, 1600–1700

A Habsburg Birodalomban az állandó hadsereg megteremtése lényegében a legfontosabb európai hatalmakkal: Angliával, Franciaországgal és Poroszországgal közel egy időben, a XVII. század második felében ment végbe. A Magyar Királyság a Habsburg Birodalom államalkotó része volt, ezért a királyi katonaságot az egységes birodalmi haderő részének tartották, és megreformálását is annak keretében képzelték el. Azt, hogy a magyarországi katonaságnak, ennek a sajátos fegyvernemi jellegű és taktikájú haderőnek a gyakorlatban milyen súlya és szerepe lesz a birodalom hadigépezetén belül, a hadügyi reform-elképzelések mellett a magyar rendek és a központi, a császári-királyi hatalom politikai vitái határozták meg.

A szerző hazai és bécsi levéltári kutatásaira támaszkodva ezt a folyamatot mutatja be, s közben számos, a magyar történelmi köztudatba mélyen beivódott tévképzetet igazít ki: például azt, hogy a Habsburgok a magyarországi katonaság felszámolására törekedtek. A magyar vitézlő rend modernizációja kétségtelenül számos konfliktussal járt, de XVII. század utolsó évtizedében nem a végvári katonaság szelnek eresztésére, hanem annak reguláris átszervezésére került sor.

**A Hadtörténeti Intézet és Múzeum
Millenniumi Könyvtára 4.**

Balassi Kiadó